

TürkmeNName

Category: Edebi makalalar, Kitapcy
написано kitapcy | 26 января, 2025
TürkmeNName TÜRKME**N**NAME

«Halkyň samsyklygynyň üstüni açmak-buýsananyňa degmeýär. Ýöne biziň özümiziň halkdygymyzy düşünmek buýsanmaga mynasypdyr».

Akutagawa Rýunesko

1-nji bölüm

Türkmen gaty sypaýçylykly halk. Biri syçdy diýmez, bu ýere biri oturdyr diýer, özüniň içi gyssasa hem şemallap geler. Bu hakda daýymyň oglunyň aýdyp beren gürrüňi ýadyma düşýär.

Daýymyň ogly gullukda belent wyşkada durup nobatçylyk çekýän eken. Birden siýesi gelipdir, aşak seretse komandiri duran eken, onsoň aşak garap:

– Ýoldaş kamandir-diýip, dillenipdir.-Meniň şemallap gelesim gelýär.

Kamandir geň galyp:

– Şemallaber, näme ýokarda şemal ýokmy?-diýip, aşakda uran ýerinden gygyrypdyr. Soňra daýymyň ogly buşugasym gelýär diýenden soň kamandiri:

– Ýokarda duran ýeriňden goýberiber, ýowup twoýumat-diýip, azgyrlypdyr.- Düşüp ýörmeli däl her zat üçin.

* * *

Türkmen halky gaty gödek halk. Bir bolgusyz iş edip, masgara bolan adama “Sen-ä walla syçdyň-aý” diýip sögüner. Belki şundan gowy edip suratlandyryp hem bolasy ýok. Ýene bir nakyl aýtjak, ýeri gelende “Gepläp bilmez agyzdan boklap bilmez göt ýagşy” diýýär türkmen.

* * *

Türkmeniň gazak hasaby diýen bir hasaby bar. Bu adalga bir tarapdan gazak halkynyň ylym-bilime hormat goýýandygyny tassyklaýan bolsa, beýleki ýandan biziň halkymyzyň ol halka sarpasyny aňladýar. Meniň özümiň gazak hasabym bar diýlen jümläni eşiden wagty her haýsy sygryň dili ýaly bereketli pullary howlukman ýeke-ýekeden beýlesine geçirip, pul sanaýan ýaşuly gözöňüme gelýär.

Ýene bir bellemeli zat türkmen halkynda pygamber söwdasy diýen gürrüň bar. Bazar-okaçda kämahal ber eliňi, gel ikimiz pygamber söwda edeli-le diýlen gepleri eşidýäň. Pygamber söwda bolanda bir zadyň gabarasyna garap agramyny takyk ölçemän baha kesmegi aňladýar. Satýan tarapam, alyjy hem pygamber söwdanyň şertine görä razy bolsa bolany.

* * *

Türkmen halky beýleki türki halklardan tapawutlykda köp zatlary özüne-öz milliligine laýyklykda üýtgedipdir. Hatda beýleki halklaryň milt edip bilmedik din-şerigat bilen bagly zatlary hem ýetişibildiginden türkmençeläpdir. Halysalla aýtsam, türkmene bir Muhammet (s.a.w) kimin ilçisi iberilmeli halk.

Türkmen salawmaleýkimden başlap araplaryň “tarfatul-aýn” ýagny göz açyp ýumasy pursatda diýen ýaly şahyrana sözünden hem “tarpa-taýyn” ýaly täsinje söz ýasap, özem ony aýdylanda sowuk eşidilýän ölüm-ýitimli ahwalatda ulanyp bilýär.

Dine özboluşly erkin garaýşy bolany üçin “dinden çyksaňam ilden çykma” diýip, häzirki döwrüň fanatik musulmanlarynyň gaharyny getirýän nakyllar ýöne ýerden döredilmändir. Belki munda wagşylyk alamatlary bolmagy hem gaty mümkindir ýöne türkmen kähalatda ahlak kadasynyň ýüzüne gara çekip, ar-namys üçin kada sygmajak ýowuz bir işem gaýryp oturyberýär. Muňa hem “Arym köýenden imanym köýsün” diýipdirler ýaly nakyly esas tutunýarlar.

* * *

Türkmen gelin-gyzynyň ahlagyna gaty jogapkärli garap, olara sarpa goýmak häsiýetini nesilden-nesile geçirip gelipdir. Edep-ekramsyz maşgala бүтін oba tarapyndan geň görülen bolsa, jelepçilik edýän zenanyň saçy kesilip, ilden çykarylypdyr, ýagny özi ilde-obadan bizar bolup çykyp gider ýaly ýagdaýa eltilipdir hiç kim o tetelli maşgala bilen salamlaşmandyr-gatnaşmadyr.

Emma ilçilik kädaým il içinde bozuk häsiýetli gelin-gyzlaryň bolandygyny hem boýun alypdyrlar. Ýadym meni aldama:

Gyz ýetişe haýa gider,
Igin alyp gaýa gider,
Gitse wah owarram weli,
Sümejigi zaýa gider –

– diýen ýaly, bir lälemi ýa-da monjugatdy bardy. Bu folklor miniýaturasyny seljerenimizde (men şübheli fantaziýam bilen öte geçmeýän bolsam) gadym döwürde hem biziň jemgyýetimizde lezbiýanlaryň (bulgurbazlyk) bolandygyny görkezýär. Çünki, gyzyň ala-böle igini alyp gaýa tarap gitmeginde bir zat aýdyljak bolunýar. Hemem ýene bu ýerde gyzyň sümeginiň ýagny

süýeginiň-genetikasynyň zaýa boljakdygy aýdylýar.

* * *

Maňa gürrüň berlişine görä, Görogly eposynyň 1940-njy ýylda kitap bolup çykan nusgasynda “Al habary kimden al beg Kerogludan al, ondan soň Kerogly kyrk ýigidi bilen meýhanasyna baryp her haýsy bir zer käkilli oglany gijagyna alyp keýpi-sapa sürüp ýatyberdiler” diýen ýaly ýerleri bar eken. Eposyň kitap edilip halka ýetirilen soňky nusgalarynda eseriň beçebazlygy reklama edýän şeýle ýerleri aýrylypdyr.

Elbetde, eserdäki şeýle epizodlar eposyň türkmen köküniň ýoklugyny görkezýär. Beçebazlyk, bulgurbazlyk ýaly zatlar

halkymyza has bolmadyk ahlak bozuklygydyr.

Isgender MÄLIK.

19.09.2019 ý. Edebi makalalar